

Filozofija politike u djelu "De Regno" Tome Akvinca

Stojčević, Domagoj

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:723699>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-05-06**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Diplomski studij filozofije i pedagogije

Domagoj Stojčević

Filozofija politike u djelu *De regno* Tome Akvinca

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Davor Balić

Osijek, 2015.

SAŽETAK

Toma Akvinac rodio se 1225. godine u talijanskom gradiću Roccasecca. Već od pete godine života Toma boravi u samostanu. 1245. godine napušta rodni grad te odlazi u Napulj k benediktincima. Vrlo brzo biva prepoznat kao izniman intelektualni kapacitet te se penje u hijerarhiji reda pod budnim okom Alberta Velikoga. 1259. godine je na poziv Ivana Nijemca sudjelovao u radu Općeg zbora reda u Valenciennesu, na kojem je, uz pomoć Alberta Velikoga, stavio veliki naglasak na znanstveni rad u svim samostanima, a napose na proučavanje filozofije. Na taj način Toma je izravno i neizravno sudjelovao u usmjeravanju načina rada i filozofsko-teološkog djelovanja unutar samoga reda. 1265. godine Toma seli u Rim gdje preuzima službu upravitelja dominikanskog učilišta u samostanu sv. Sabine. U tom razdoblju, pod utjecajem ciparskoga kralja Huga II. iz Lusignana Toma počinje raditi na djelu De regno (O kraljevstvu). Umire u cistercitskom samostanu u Fossanovi 1274. godine. Toma je bio jedan od najznačajnijih skolastičara, izvršivši sintezu biblijske misli i aristotelizma. Njegovo tumačenje i pristup Aristotelovoj filozofiji bio je u njegovo doba velika novost. Takva sinteza biblijskih vrednota i temeljnih Aristotelovih postavki filozofije politike, uz značajan utjecaj drugih značajnih prethodnika (Platon, Ciceron, Aurelije Augustin) prožima njegovo djelo De regno.

Ključne riječi: Toma Akvinac, Aristotel, filozofija politike, De regno

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Toma Akvinac, život i djelo	2
2.1. Mladost, obrazovanje i sveučilišna djelatnost	2
2.2. Djelo, filozofija i teologija Tome Akvinca	6
3. Filozofija politike u djelu <i>De regno</i> Tome Akvinca	10
3.1. <i>De regno</i>	10
3.2. Vladar i vladavina	11
3.3. Vrste vladavine	14
3.4. Tiranija ili monarhija	16
3.5. Porijeklo, priroda i legitimitet kraljevske vlasti	20
3.6. Osnovni uvjeti za osnivanje i održanje države	28
4. Zaključak	31
5. Popis literature	32

1. Uvod

Toma Akvinac ostavio je dubok trag u povijesti filozofske i teološke misli. Kao istaknuti mislilac kršćanske provenijencije ostavio je značajan doprinos na mnoge suvremenike i kasnije mislioce. Područje filozofije politike možda i nije središnja tema njegova promišljanja, ali zasigurno zauzima značajan dio njegovoga opusa, što ću nastojati izložiti na sljedećim stranicama ovoga rada.. Uvodi u svoj pristup i Aristotelovu misao i nekolicine drugih značajnih filozofa (Aurelije Augustin, Platon, Ciceron). Teme koje ću obraditi u ovom radu odnose se na Tomin životni put, njegovo obrazovanje, mladost i razvoj kao filozofa i teologa. Prikazat ću osnovne filozofske i teološke smjernice koje je Toma koristio u svojoj potrazi za idealnom državom i državnim uređenjem. Prikazat ću Tomine stavove u odnosu na idealnog vladara, njegova poželjna obilježja i eventualne nedostatke. U radu ću nastojati usporediti Tomina stajališta i teoretske postavke sa nekolicinom njegovih značajnih prethodnika, a neke od njih i Toma izrijeком spominje u djelu koje je osnova za ovaj rad. Također želim navesti određene sličnosti i razlike koje se pojavljuju u Tominoj filozofiji politike u odnosu na Platonovu, Aristotelovu, Ciceronovu i Augustinovu filozofiju politike, a koje su bile ključne za sadržaj djela *De regno*. Obradit ću temeljne probleme koje Toma postavlja unutar svojeg shvaćanja filozofije politike, poput problema slobode i autoriteta, vladavine i poslušnosti, zajedništva i osobnosti, te odnosa etike i političkoga djelovanja. Posljednji aspekt koji ću obraditi odnosi se na ekološki aspekt koji dolazi do izražaja u Tominoj filozofiji politike, odnosno njegova briga za detalje koji su na prvi pogled manje bitni za državu i praktičnu primjenu političke doktrine, ali Toma ih vidi kao neizostavne teme ako se govori o državi, odnosno vladanju i upravljanju istom (geografski položaj grada/države, klimatski uvjeti, demografska obilježja, trgovanje i slično).

2. Toma Akvinac, život i djelo

U ovom poglavlju bit će riječi o Tominu životu. Ukratko ću opisati njegov životni put, način na koji je proveo svoje školovanje, u kojim je gradovima boravio te tko je sve ostavio značajan utjecaj na njega kao čovjeka, te na njegovo teološko i filozofsko djelovanje. Drugi dio poglavlja posvetio sam Tominoj filozofskoj i teološkoj djelatnosti. Izložio sam njegovu temeljnu filozofsku usmjerenost, počela na kojima je temeljio svoja djela i mišljenje i filozofe čije je stavove i pisanje uključio u svoja djela.

2.1. Mladost, obrazovanje i sveučilišna djelatnost

Toma Akvinac rođen je 1225. godine u općini Roccasecca, nedaleko od gradića Aquina, između Rima i Napulja. U blizini Tomina mjesta rođenja nalazio se čuveni benediktinski samostan Monte Cassino, koji je u daljnjem životu Tome Akvinca odigrao važnu ulogu. Tomina obitelj, točnije otac, bila je plemićkog podrijetla, a u srednjem vijeku je običaj bio da se najmlađi sin šalje u klerikalnu službu. Shodno tome Toma je već u petoj godini života poslan u samostan Monte Cassino.¹ Vereš je zapisao: »Taj je glasoviti samostan, koji je bio pravo duhovno i kulturno središte zapadne Europe, osnovao Benedikt iz Nursije 529. godine, baš kada je u Ateni prestala raditi Platonska akademija.«² Skorašnji sukob, nakon kojega je tadašnji car Svetoga Rimskog Carstva Fridrik II. protjerao pripadnike samostana, te ga upotrijebio kao vojnu utvrdu, nasilno prekida Tomin devetogodišnji boravak u samostanu.³

Povodom nemira u Monte Cassinu Toma je napustio samostan i nakratko se vratio u okruženje obitelji i rodnog mjesta.⁴ Nakon nekoliko mjeseci, točnije u jesen 1239. godine otišao je u Napulj na sveučilište, koje je bilo izvan nadležnosti pape i Crkve, a kojega je osnovao Fridrik II. Sveučilište, lišeno utjecaja Crkve, i filozofski fakultet na njemu, temeljilo je svoje programsko usmjerenje na logici i filozofiji, koja se temelje na djelima Aristotela i profesora koji se bave tumačenjem istih.⁵ U Napulju je Toma upoznao dominikanski red, koji je nakon toga postao neizostavan dio u njegovom životu i promišljanju. Pod utjecajem dominikanca Ivana iz San Giuliana Toma je u proljeće 1244. godine stupio u dominikanski

¹ Tomo Vereš, »Život i djelo Tome Akvinskoga«, u: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, izabrao i preveo Tomo Vereš, drugo znatno prošireno i dotjerano izdanje priredio Anto Gavrić (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2005), str. 17-66, na str. 27.

² Vereš, »Život i djelo Tome Akvinskoga«, u: Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 27.

³ Isto, str. 27.

⁴ Isto, str. 28.

⁵ Isto, str. 28.

red.⁶ Tomina odluka o ulasku u red zaprepastila je mnoge koji su poznavali Tomu, njegovo podrijetlo, te društveno okruženje iz kojega potječe. Toga su bili svjesni i dominikanci, koji su Tomu željeli uputiti u Bolonju, da bi ga naposljetku poslali u Pariz poradi daljnjeg obrazovanja i znanstvenog usavršavanja.⁷ Tomu su dominikanci procijenili kao veliki potencijal te kao budućeg intelektualca koji će dostojanstveno predstavljati red. Budući da je Tomina odluka donijela veliko zaprepaštenje u cijeloj zajednici kojoj je pripadao, takva situacija nije mogla proći nezapaženo kod članova Tomine najuže obitelji. Tomu su na putu u Bolonju naposljetku pronašla i presrela dva brata, pod značajnim utjecajem majke. Pokušali su ga riječima uvjeriti da se vrati u rodni kraj, što je Toma odbio. Nakon neuspješnog pokušaja uvjeravanja Tome u povratak svojom voljom, braća su ga, uz pomoć carske vojske, na silu odvela u Aquin majci.⁸ Toma je u Aquinu bio zatvorenik u vlastitom domu. Majka i braća su ga svakodnevno pokušavala uvjeriti u pogrešnost njegove odluke o stupanju u dominikanski red. Unatoč njihovim brojnim pokušajima Toma je ustrajao u svojoj namjeri. Nakon što je pokazao želju za život s dominikancima, obitelj mu je omogućila da prima posjete u kućnom zatvoru.⁹ Toma je gotovo godinu dana proveo u Aquinu, ali je za to vrijeme mogao primiti posjete, uključujući i one dominikanaca. Tijekom tog vremena Toma je aktivno proučavao Bibliju, te razne filozofske spise.

Toma je 1245. godine napokon prekinuo boravak u Akvinu te je otišao u Napulj k dominikancima. Nakon kratkog vremena u Napulju u kojem je nastavio svoje filozofsko-teološke studije, odlazi u Rim.¹⁰ U Rimu boravi vrlo kratko budući da ga vrhovni učitelj Reda Ivan Nijemac šalje u Pariz. Toma je u Parizu boravio od 1245. do 1248. godine. U Parizu je nastavio školovanje te započinje teološki studij slušajući predavanja Alberta Velikoga. Zajedno s Albertom Velikim 1248. odlazi u Köln. U Kölnu je tada osnovano dominikansko opće učilište, koje nastaje uz veliku pomoć Ivana Nijemca i Alberta Velikoga.¹¹ Tijekom pohađanja predavanja i slušanja Alberta Velikoga Toma je pokazao veliki intelektualni kapacitet, te ubrzo postaje njegov učenik. Među njima se u međuvremenu razvija duboko međusobno poštovanje i prijateljstvo.¹² Uzimajući u obzir neosporno prijateljstvo i suradnju između učenika i učitelja, Albert Veliki vršio veliki utjecaj na mladoga Tomu te je bio jedan od najutjecajnijih ljudi u Tominu intelektualnom razvoju. Pri kraju svog studija u Kölnu Toma

⁶ Isto, str. 29.

⁷ Isto, str. 30.

⁸ Frederik Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, preveo Jovan Babić (Beograd: BIGZ, 1989), str. 304.

⁹ Vereš, »Život i djelo Tome Akvinskoga«, u: Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 30.

¹⁰ Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, str. 304.

¹¹ Isto, str. 304.

¹² Vereš, »Život i djelo Tome Akvinskoga«, u: Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 32.

je bio zaređen za svećenika, oko 1251. godine. Uskoro Pariško sveučilište poslalo je upit i molbu vrhovnom učitelju dominikanskoga reda Ivanu Nijemcu za poslanje jednoga asistenta, koji bi pomagao u tumačenju klasičnog teološkog priručnika Petra Lombardskog.¹³ Uz svesrdnu pomoć Alberta Velikoga te na njegov prijedlog Toma je bio predložen za asistenta i konačno 1252. godine postaje asistentom. Toma je tijekom četiri godine svoje službe asistenta pisao komentare na priručnik Petra Lombardskog koje zajedno s osnovnim tekstom obuhvaćaju oko 5000 stranica, što je uz djelo *Summa theologiae* njegovo najopsežnije djelo.¹⁴ Nakon uspješnog vršenja službe asistenta Toma je 1256. godine postao »magistar«.¹⁵

Nastupno predavanje održao je u ožujku iste godine. Kao redovni profesor Toma je morao čitati i izlagati *Sveto Pismo*, voditi javne rasprave i propovijedati. Toma je uveo novi način izlaganja *Svetoga Pisma*.¹⁶ Uvevši povijesni kontekst u izlaganje i raspravljanje o Bibliji Toma je izazvao brojne javne rasprave studenata s profesorima u 13. stoljeću. Prije Tomina revolucionarnoga nastupa i tumačenja *Svetoga Pisma*, profesori su rijetko održavali javne rasprave, budući da su moguća pitanja sudionika dovodila u pitanje umješnost i kompetentnost profesora. Toma je takve rasprave održavao dva puta tjedno, što je unijelo mnogo živosti na Pariško sveučilište. Toma je tijekom svoga djelovanja na Pariškom sveučilištu stekao brojne prijatelje i poznanstva.¹⁷ Toma je 1259. godine, na poziv Ivana Nijemca, sudjelovao u radu Općeg zbora u Valneciennesu, na kojem je, uz pomoć Alberta Velikoga, stavio veliki naglasak na znanstveni rad u svim samostanima, a napose na proučavanje filozofije.¹⁸ Toma je na taj način izravno i neizravno sudjelovao u usmjeravanju načina rada i filozofsko-teološkog djelovanja unutar reda. Način koji je bio ustaljen prije Tome i Alberta Velikoga, uvelike se oslanjao na autoritet profesora i svećenika. Iako se takav način rada nije u potpunosti promijenio, Toma je svojim hrabrim i odlučnim djelovanjem vršio veliki utjecaj na dominikanski red.¹⁹

Toma se 1259. godine vratio u Italiju. Vereš smatra da je najvjerojatnije da je došao na poziv svoje redovničke pokrajine. Toma je u to vrijeme već bio priznati i prepoznati profesor i mislilac u svjetskim okvirima. 1260. godine u Napulju je promaknut za »sveopćeg propovjednika«, a prije toga po povratku u Italiju mu je dodijeljen i asistent, »stalni pratioc«, Reginald iz Piperna. Reginald mu je uvelike pomagao u radu i stvaranju na svome prvome

¹³ Isto, na str. 33.

¹⁴ Isto, na str. 35.

¹⁵ Isto, na str. 36.

¹⁶ Isto, na str. 36.

¹⁷ Isto, na str. 37.

¹⁸ Isto, na str. 38.

¹⁹ Isto, na str. 38.

velikom djelu *Suma protiv pogana*, koje je Toma već bio započeo u Parizu.²⁰ Nakon dvije godine provedene u Napulju Toma je imenovan predavačem u samostanu 1261. godine. U samostanu u Napulju se nalazio i papinski dvor. Toma je bio u dobrim odnosima s novoizabranim papom Urbanom IV. koji je iznimno cijenio Tomina teološki i filozofski opus.²¹ Iako je bilo čvrste suradnje s papom i papinskim dvorom, Tomina izvorna zadaća bilo je predavanje u samostanskoj školi. Tri godine nakon toga, točnije od 1262. do 1265. provodi u Orvietu, u jugozapadnoj Umbriji. Tamo uz svoj rad koji je bio dio papinih molbi Toma aktivno čita i proučava filozofska djela.²²

1265. godine Toma se iz Orvieto seli u Rim gdje preuzima službu upravitelja dominikanskog učilišta u samostanu sv. Sabine.²³ Upravo u ovome razdoblju, pod utjecajem ciparskoga kralja Huga II. iz Lusignana, Toma počinje raditi na djelu koje je tema ovoga rada, odnosno počinje intenzivno razmišljati o politici i filozofiji politike. Započinje svoju raspravu *O kraljevstvu ciparskom kralju*, to djelo Toma nije završio, razlog je smrt kralja Huga II. U ovome razdoblju počinje pisati i svoje najobuhvatnije djelo *Suma teologije* (1266-1273).²⁴

Krajem 1268. godine Toma se iznenadno vratio u Pariz, a tu je odluku donio starješina reda te je dobio zadatak da ponovno preuzme katedru teologije na sveučilištu.²⁵ Razlozi Tomina iznenadna povratka su višestruki. Osnovni razlog Tomina povratka je činjenica da su u to vrijeme započeli mnogi prijepori i sukobi unutar Pariškog sveučilišta, a sukobi su se odvijali između samih redovničkih zajednica, odnosno načina tumačenja *Svetoga Pisma*, točnije sve češćeg referiranja na Aristotela.²⁶ Sukobi su se događali i na relaciji redovnika i svjetovnjaka za prevlast na sveučilištu. U tom razdoblju pisao je djela koja su bila odgovori na napade usmjerene protiv franjevaca i dominikanaca na sveučilištu. Drugi dio njegova razrješavanja sukoba je bio onaj koji se ticao krivoga tumačenja Aristotela, poglavito tumačenja Sigera iz Brabanta i »kršćanskih averoista«.²⁷ Tomino djelovanje u Parizu bilo je iznimno plodonosno. Toma je napisao brojna veća ili manja djela, održao veliki broj predavanja te brojne rasprave. Povjesničari tvrde da je Toma imao i do četiri asistenta koji su zapisivali gotovo sve što je diktirao.²⁸

²⁰ Isto, na str. 38.

²¹ Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, str. 305.

²² Isto, str. 305.

²³ Vereš, »Život i djelo Tome Akvinskoga«, u: Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 42.

²⁴ Isto, str. 42.

²⁵ Isto, str. 42.

²⁶ Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, str. 305

²⁷ Isto, str. 305.

²⁸ Isto, str. 306.

Tijekom 1272. godine Toma je bio iznenadno pozvan na povratak u Napulj, razlog je bio osnivanje novog općeg učilišta Reda, dominikansko *studium generale*.²⁹ Toma je dočekan s velikim entuzijazmom, pošto je tada već bio priznati i poznati europski mislilac i profesor. Toma je u Napulju nastavio predavati i izlagati o temama koje je već započeo u Parizu. Glavnina predavanja sastojala se od tumačenja Svetog Pisma, te tumačenja Aristotela. Tijekom 1273. godine Toma se počinje osjećati sve lošije. Više nije mogao predavati i pisati. Papa Grgur X. ga je 1274. godine pozvao na opći sabor, odnosno koncil, u Lyon. Toma je unatoč lošem fizičkom i psihičkom stanju s dvojicom pratilaca krenuo iz Napulja prema Lyonu. Tijekom puta Tomino stanje se dodatno pogoršalo te je pri dolasku u Maenzu stanje bilo veoma teško. Zamolio je pratioce da ga odvedu u cistercitski samostan u Fossanovu, koji se nalazi stotinjak kilometara jugoistočno od Rima. Cisterciti su ga primili i posluživali do smrti 7. ožujka 1274. godine.³⁰

2.2. Djelo, filozofija i teologija Tome Akvinca

Toma u povijesti filozofije predstavlja, zasigurno, jednog od najznačajnijih skolastičara. Svojom sintezom biblijskih vrednota, te *Svetog Pisma* i Aristotelovog filozofskog opusa Toma na revolucionaran način pristupa filozofiji, ali i teologiji. Tomo Vereš naziva Tomu Akvinca iskonskim misliocem. Toma je u svome filozofskom i teološkom djelovanju i pisanju u potrazi za »iskonom svijeta iz kojega izvire i u koji uvire sve što postoji.«³¹ Tomin opus se sastoji od sveukupno tridesetak tisuća stranica, te nije jednostavno sažeti njegovu misao. Copleston o Tomi kao filozofu govori: »Sv. Toma je bio teolog i njegova filozofija mora da se razmatra u duhu njenog odnosa prema njegovoj teologiji.«³² U čitavom filozofskom djelovanju Toma se oslanjao na mnoge suvremenike i prethodnike. Njegovo tumačenje i pristup Aristotelovoj filozofiji bilo je u njegovo doba velika novost, svetogrđe za mnoge kršćanske mislioce. Još u 13. stoljeću različiti crkveni forumi su zabranjivali čitanje Aristotelovih djela, koja su bila smatrana poganskima. »Kršćanska filozofija« bila je do tada prožeta platonovskim svjetonazorom.³³ Toma je težio tome da promijeni takve stavove crkve i njezinih učenjaka. Platonovski simbolizam smatrao je jednostranim, te je težio tome da se život pojedinca mora i treba promatrati i iz perspektive svakodnevnog, ovozemaljskog života,

²⁹ Isto, str. 306.

³⁰ Isto, str. 46.

³¹ Tomo Vereš, *Iskonski mislilac* (Zagreb: Dominikanska naklada »Istina«, 1978), str. 1.

³² Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, str. 308.

³³ Vereš, »Život i djelo Tome Akvinskoga«, u: Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 46.

odnosno u povezanosti i s onime konkretnim i postojećim. Iako se u velikoj mjeri referira na Aristotela, te mu Aristotel služi kao bitan izvor znanja, Toma se nije nikada priznavao aristotelovcem, niti bilo čijim učenikom ili sljedbenikom. Copleston upozorava da ne smijemo zaboraviti da je, primjerice, stvaranje iz ničega ideja do koje nije došao nijedan grčki filozof, a da nije svoje temelje takve tvrdnje pronalazio u judaizmu ili kršćanstvu.³⁴ Ipak, mora se reći da Toma nipošto ne pokušava pretočiti Aristotelovu filozofiju i tvrdnje u nekakvu sintezu s kršćanskom mišlju. Ne radi se o prilagodbi Aristotela, nego Toma citira i koristi Aristotela u svom radu i promišljanju u izvornom obliku, bez subjektivnih korekcija. Smatrao je da je Aristotelovo promišljanje traženje istine *per se*.³⁵

Za Tomu je bitno bilo pitanje odnosa vjere i razuma. Takav odnos predstavlja odnos između filozofije i teologije, odnosno »između cjelokupnog poretka zemaljskih stvari i poretka vjerskih istina. Taj odnos postizava svoj dosad najpotpuniji sklad u teologiji sv. Tome, a skreće na misaone i praktične stranputice u naturalizmu, koji nije čer prava onoga što nadilazi prirodu i u fideizmu koji poriče prava prirode.«³⁶ U ovome slučaju i pitanju odnosa razuma i vjere, znanosti i religije, Toma ih ne izjednačava, ali smatra da je potrebno pomiriti ova dva naizgled suprotna pojma. Svijet u kojem živimo i djelujemo isprepleten je i jednom i drugom pojavom, te ako želimo relativno miran i spokojan život, potrebno je usuglasiti ova dva područja. Vereš se slaže s činjenicom da je Toma bio pobornik suradnje i međusobnog uvažavanja razuma i vjere: »U svakom slučaju, svijet koji traži mir i jedinstvo morao bi uvažiti duh Tomina djela: duh sabiranja, a ne međusobnog izazivanja i suprotstavljanja, duh sveobuhvatnosti, a ne isključivosti i netrepeljivosti.«³⁷ Toma je ovakvom sintezom i mišlju ka ujedinjenju i razumijevanju naizgled potpuno suprotstavljenih načina razmišljanja i djelovanja pokazao u kojoj mjeri je i on sam bio spreman na dijalog sa neistomišljenicima, te da već u 13. stoljeću razumije i shvaća potrebu za sintezom religije i prirodne znanosti. Prema Tominu mišljenju, temeljna razlika između filozofije i teologije nije razlika među predmetima koje one proučavaju. Smatra da postoje određene »istine« koje su zajedničke i teologiji i filozofiji. Do tih istina se može doći koristeći i jednu i drugu. Razlika je samo u načinu dolaženja do istine, ali istina sama je jednaka bez obzira na to pomoću čega smo došli do nje. Naravno, postoje istine koje pripadaju samo teologiji, jer ne mogu biti otkrivene razumom (filozofijom). Na jednak način postoje istine koje pripadaju filozofiji, jer (barem do sada) nisu

³⁴ Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, str. 311.

³⁵ Tomo Vereš, »Izabrani tekstovi sv. Tome: O filozofiji, Što je teologija? Postoji li Bog?«, u: *Zbornik u povodu 700. obljetnice smrti Sv. Tome Akvinskoga*, Glavni i odgovorni urednik Jordan Kuničić (Zagreb: NIP »Štampa«, 1974), str. 239-286, na str. 242.

³⁶ Vereš, *Iskonski mislilac*, str. 169.

³⁷ Vereš, »Život i djelo Tome Akvinskoga«, u: Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 50.

bile objavljene.³⁸ Temeljna filozofska teza Tome je ta da je cijela prva filozofija usmjerena prema spoznaji Boga.³⁹ Kod proučavanja filozofije, Toma tvrdi da se prirodna teologija treba učiti posljednja. Ipak, ono što je bitno za Tomino promišljanje je činjenica da on, za razliku od, primjerice Augustina, kod čovjeka razlikuje dvije svrhe. Onu natprirodnu, koju razmatra teolog, te onu prirodnu, koju razmatra filozof.⁴⁰ Naravno, postoji bitna razlika između ovih dviju svrha. One se očituju u vrlinama, onim prirodnim i onim natprirodnim, ali i u politici, gdje se onda razlikuju konkretni ciljevi crkve i države, ali i odnos među njima.⁴¹ O toj temi će dodatno biti riječi u drugom dijelu rada. Iako čovjek ima jednu temeljnu i krajnju svrhu-natprirodno blaženstvo, on je u mogućnosti postići izvjesnu količinu sreće i blaženosti kao rezultat svoje prirodne svrhe, na ovozemaljskom svijetu. Bitno je da ta sreća i blaženost koji se postižu u prirodi ne sprečavaju da čovjek postigne i onu natprirodnu blaženost koja se postiže na drugi način, i na sasvim drugom području.

U odnosu na mogućnost spoznaje istine i izgradnje takvog metafizičkoga sustava, Toma je smatrao da filozof može teorijski izgraditi takav sustav bez pomoći otkrivenja. Jedna od karakteristika Tomine filozofije je ta da je ona razumska filozofija. Ali ne razumska filozofija u smislu da je u sustavu prihvatljivo sve ono što općenito svi ljudi prihvaćaju. To bi bila karakteristika skotističke filozofije.⁴² Tomina filozofija zdravoga razuma se temelji na očevidnosti predmeta, odnosno na mogućnosti razuma da uvidi istinitost onih fenomena koje je u mogućnosti obuhvatiti svojim djelovanjem. Jacques Maritain je svjestan činjenice da je Tomina filozofska misao uvelike temeljena na razumu i čvrstim znanstvenim temeljima: »Time što se tomistička filozofija oslanja na objektivnu očevidnost, što se podvrgava najrigoroznijoj metodi, što se s najvećom skrupuloznošću služi analitičkom kritikom, što metafizičku misao dovodi do najviših i najstrmijih vrhunaca, time ona postaje disciplina mudrosti koja u znanstvenom redu odgovara prirodnoj sigurnosti razuma.«⁴³ Uz sve ove razumske značajke Tomine filozofije, razvidno je da je uz te karakteristike njegova filozofija u svojoj biti također filozofija vjere i objavljene istine. Toma u tom smislu ne može i ne želi pobjeći od onoga što mu donosi vjera, te filozofiju smatra nezamislivom bez upliva objavljene istine. S druge strane bitna je činjenica da sveukupna Tomina filozofija nije dogma, jer

³⁸ Isto, str. 315.

³⁹ Isto, str. 315.

⁴⁰ Isto, str. 317.

⁴¹ Isto, str. 318.

⁴² Isto, str. 318.

⁴³ Jacques Maritain, *Andeoski naučitelj* preveo V. Poljak, Ponovljeno, uređeno i dopunjeno izdanje (Zagreb: Zadruga Enegram, 2011.), str. 168.

uzvišenost dogme i njezina neovisnost o svakom filozofskom sistemu je stavlja iznad filozofije, filozofskog jezika i formulacije.⁴⁴

Kroz najvažnije značajke Tomina filozofskog sistema, jasno je da Toma filozofiju koristi i smatra zdravorazumskom znanosti. Razum za njega ima ograničenu mogućnost spoznaje, ali ipak dovoljno za konstrukciju zadovoljavajućeg metafizičkog sistema.⁴⁵ Ovaj način rada i promišljanja Toma primjenjuje i u svojoj filozofiji politike. Politički život i djelovanje, kako pojedinca u tom političkom sistemu tako i onih koji upravljaju tim istim sistemom, bi u velikoj mjeri trebao biti usmjeren k razumu. Ali krajnji cilj i svrha političkog djelovanja je ipak u vjeri i objavi. U ovome dijelu se neću dodatno doticati Tomine filozofije politike, jer ću o tome pisati u preostalom dijelu ovoga rada.

⁴⁴ Maritain, *Andeoski naučitelj*, str. 170.

⁴⁵ Isto, str. 172.

3. Filozofija politike u djelu »De regno« Tome Akvinca

Ovo poglavlje odnosi se na filozofiju politike koju izlaže i analizira Toma Akvinac. U prvome dijelu riječ je o konkretnom djelcu kojeg je Toma napisao, ali ne i dovršio. Izneseni su podaci o djelu koji su poznati te izdanja i nazivi djela koji su u upotrebi. Drugi dijelovi ovoga poglavlja bave se isključivo Tominom filozofijom politike, načinima na koji on govori o problemima političke misli svoga vremena i njegovih prethodnika. Napraviti ću usporedba između Tomine filozofije politike u djelu *De regno* i najznačajnijih mislilaca koji su ostavili svoj trag u njegovim promišljanjima koja iznosi u djelu.

3.1. *De regno*

Djelo koje je temelj ove analize Tomine političke i filozofske misli naziva se *De regno*, u hrvatskoj inačici *O kraljevstvu*. Djelo se često izdavalo i pod naslovom *De regimine principum*, a hrvatski prijevod naslova je *O vladanju knezova*.⁴⁶ Ovo je prvo političko djelo koje je napisao Toma Akvinac te je to prvi uvid u njegovu filozofsko-političku misao. Ovo djelo je relativno kratko i sažeto.⁴⁷ Napisano je za tadašnjega mladoga ciparskoga princa Huga II. iz Lusignana oko 1267. godine. Hugo II. bio je kralj tadašnjega Cipra, ali je vršio i službu regenta Latinskoga kraljevstva Jeruzalem, koje je bilo križarska država osnovana 1099. godine nakon Prvoga križarskoga rata. Knjiga nikada nije dovršena. Razlog je taj što je Hugo II. nenadano umro, stoga nije bilo potrebe za dovršenjem djela. Toma je do smrti kralja uspio napisati samo prvu knjigu i prvih osam poglavlja druge knjige, a taj tekst je preveden i napisan s iznimnom sigurnošću i točnošću i na hrvatski jezik u više izdanja.⁴⁸ Važno je napomenuti da sve probleme i rješenja istih Toma ponovno obrađuje u svojoj *Sumi teologije*, točnije u drugom dijelu. Sam sadržaj, problemi s kojima se bavi Toma i rješenja koja postavlja ću izložiti kroz analizu teksta djela *De regno* u idućim dijelovima rada, pa ću taj zadatak ostaviti za nadolazeću analizu u daljnjem tumačenju ovoga djela.

⁴⁶ Tomo Vereš, »Napomene priređivača«, u: Toma Akvinski, *Država*, prijevod s latinskog izbornika i bilješke Tomo Vereš (Zagreb: Globus, 1990.) str. 5-11, str. 8.

⁴⁷ Vereš, »Napomene priređivača«, u: Akvinski, *Država*, str. 5-11, str. 8.

⁴⁸ Isto, str. 5-11, str. 8.

3.2. Vladar i vladavina

Toma se odmah na početku izjašnjava za koga i na koji način će napisati ovo djelo: »Da bih pak svoje djelo započeo, nastavio i dovršio očekujem pomoć od onoga koji je Kralj kraljeva i Gospodar gospodara po kojemu kraljevi vladaju, Bog, veliki Gospodin i veliki kralj nad svim bogovima.«⁴⁹ S obzirom na Tomin život i redovničko usmjerenje i poslanje nije nikakvo iznenađenje činjenica da se Toma obraća i uzda u temeljni autoritet cijela njegova života, u skladu vlastita i čvrsta kršćanskoga uvjerenja.

Toma smatra čovjeka pojedincem koji je rastrgan između raznih utjecaja i autoriteta, kako ovozemaljskih, tako i božanskih (ili demonskih). Ono što je potrebno takvome pojedincu je vodstvo i usmjerenje. Toma koristi analogiju s brodom, vjetrom i kormilarom.⁵⁰ Ono što u bitnome usmjerava ljudsko djelovanje je tradicija, religija ili autoritativni pojedinac. Platon na sličan način u svojim *Zakonima*, nasuprot slobodnom i idealističkom karakteru njegova ranija djela *Države*, ustvrđuje kako postoje izvjesne »svetosti« koje usmjeravaju društvo, pojedinca, ali i zakonodavca.⁵¹ Platon, s obzirom na svoja filozofska uvjerenja, kao takve »svetosti« navodi bogove, demone i heroje koji moraju ostati nepromijenjeni, te njihovi izvori i predstavnici u državi neupitni i nepromjenjivi.⁵² Toma je uvjeren kako je ljudima unutar državnog uređenja potreban upravitelj, koji će na osnovu višeg autoriteta, te po milošću istoga, na ispravan i pravedan način voditi državne poslove i usmjeravati pojedince u toj istoj državi prema boljemu i pravednijem životu.⁵³ Čovjekovo djelovanje je usmjereno prema nekome cilju, te se u ovakvoj tvrdnji kod Tome jasno očituje teleološki moment. Aristotel koristi pojam ljudske naravi i države koja nastaje po naravi, a ne po dogovoru. Takva država je usmjerena prema najvećem dobru, te je organizirana na način da se najviše dobro dosegne. Ova teleološka misao u Aristotela ima bitno značenje i ukazuje na činjenicu da je svojstvena i najranijoj političkoj misli antičke filozofije. Čovjek je upravlján od strane nekoga autoriteta, jer je po prirodi biće koje ne živi kao jedinka ili samac. Ova tvrdnja je čvrsto vezana za Aristotela. On u prvoj knjizi *Politike* tvrdi da je čovjek društveno biće.⁵⁴ Međutim, radi jasnu diferencijaciju pojma društveno. Čovjekova društvenost se u bitnome razlikuje od

⁴⁹ Toma Akvinski, »O vladavini«, u: Toma Akvinski, *Država*, prijevod s latinskog izbornika i bilješke Tomo Vereš (Zagreb: Globus, 1990.) pstr. 47-125, str. 47.

⁵⁰ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 48.

⁵¹ Platon, *Zakoni*, preveo Veljko Gortan (Zagreb: Kultura, 1957.), str. 143.

⁵² Platon, *Zakoni*, str. 144.

⁵³ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 48.

⁵⁴ Aristotel, *Politika*, prijevod i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, ruski, novogrčki) Tomislav Ladan (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 1992) str. 2.

društvenosti životinja svih vrsta. Govor je jedna od temeljnih razlika.⁵⁵ Toma uči da je društvenost čovjekova prirodna datost, koja je dijelom uvjetovana i ograničenjima kakva životinje nemaju. Životinje su opremljene pandžama, krznom, rogovima i brojnim fizičkim i fiziološkim prilagodabama koje čovjek ne posjeduje.⁵⁶ Narav je stoga čovjeku pomogla omogućujući mu »oruđa« druge vrste. Razum je jedno od tih oruđa, koje opet omogućuje govor, koji mu u velikoj mjeri omogućuje život u zajednici s drugim pojedincima.⁵⁷ Toma tvrdi da čovjek ima potrebu za drugim ljudima, u smislu nedostatnosti i nemogućnosti ostvarenja dobrog i kvalitetnoga života, kojega ne može ostvariti sam.⁵⁸ Aristotel takvog čovjeka naziva ili zvijeri ili bogom.⁵⁹ S obzirom na Tominu kršćansku provenijenciju on temelje svojih tvrdnji traži i potvrđuje u starozavjetnim tekstovima u mnogostrukim navratima. Ljudska potreba za društvom, nedostatnost pojedinca u političkom djelovanju i životu te njegova potreba za sigurnošću i prisutnošću drugoga čovjeka jasno je izražena u starozavjetnoj knjizi *Propovjednik*: »Uvijek je bolje dvojici nego jednome, lakše se rješavaju problemi svih vrsta, neuspjesi i padovi. Čovjeku je lakše ukoliko ima bračnog partnera, životnog pratitelja i prijatelja.«⁶⁰

Toma život u zajednici smatra nečim prirodnim i nužnim za dobar i dostatan život svakoga čovjeka. Platon je primijetio da je podjela rada u zajednici, odnosno polis, nužna i dobra, odnosno očituje se u ideji pravednosti. S druge strane daje živopisnu primjedbu da bi takva zajednica u kojoj bi vrhunac bio sama podjela rada sličila na »polis svinja«.⁶¹ Ovakvom primjedbom Platon utvrđuje da je takva zajednica koja je obezglavljena i svedena na puko zadovoljenje temeljnih ljudskih potreba nedostatan.⁶² Da se društvo i zajednica ne bi sveli na puko zadovoljavanje potreba i na interese pojedinaca Toma drži da je nužno da postoji netko tko će vladati takvim društvom.⁶³ Vršiti usporedbu društva, odnosno političke zajednice s čovjekovim tijelom i nebeskim tijelima. Upravljanje je potrebno na sličan način kako je nužno da pojedini dijelovi ljudskog tijela, kao što su srce ili glava, upravljaju i reguliraju ostatak tijela koji je bez njih nedostatan. Ista stvar je s nebeskim tijelima, u čijim odnosima jedna tijela u bitnome utječu na životni ciklus i uvjete na drugim tijelima.⁶⁴ Zajednički društveni

⁵⁵ Aristotel, *Politika*, str. 3.

⁵⁶ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 49.

⁵⁷ Isto, str. 49.

⁵⁸ Isto, str. 49.

⁵⁹ Aristotel, *Politika*, str. 4.

⁶⁰ Prop 4, 9-12

⁶¹ Platon, *Država*, preveo Martin Kuzmić (Zagreb: Naklada Jurčić, 2004), str.112.

⁶² Platon, *Država*, str. 113.

⁶³ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 50.

⁶⁴ Isto, str. 50.

život mnoštva pojedinaca ne bi uopće mogao postojati ukoliko ne bi postojao netko tko bi upravljao i pazio na opće dobro.⁶⁵ Jasno je da je jedna od temeljnih djelatnost i usmjerenosti vladara u političkoj zajednici opće dobro. Problem leži u tome što su vladari nesavršena bića, odnosno ljudi. Opće dobro je jedan od ciljeva prema kojima je upravljena djelatnost vladara, ali ona nije nešto sigurno i izvjesno. Do općeg dobra i zajedničke države i političke zajednice se ne dolazi iz ničega. Toma je svjestan procesa nastanka i razvitka. Njegova pozicija nije apstraktna i samodostatna. On se drži aristotelovske podjele i postupnog razvitka političke zajednice svjestan važnosti pojedinaca, obitelji i kućanstava.⁶⁶ Prvotne zajednice nastaju iz naravi, a iz njih proizlaze sela, pa iz sela gradovi. Počelo takvih zajednica je »dobro življenje«.⁶⁷ Upravo zbog toga svaki polis biva po naravi, odnosno prirodi. Priroda u svome djelovanju postupa tako da ide od jednostavnih stvari prema složenima. Stoga je među tvorevinama prirode najsloženija stvar savršenstvo, cjelovitost i svrha ostalih stvari, kao što je vidljivo u svim cjelinama u odnosu prema njihovim dijelovima. Stoga i praktični razum ide od jednostavnih stvari prema složenima, to jest od nesavršenih prema savršenim.⁶⁸ Postoji cilj prema kojem je upravljeno društvo i ljudi koji su dio toga društva. Cilj je dio procesa u kojemu se napreduje od jednostavnih k složenim stvarima. Međutim taj cilj nije nešto što je izvjesno i sigurno. Razlog je ljudska nesavršenost i sklonost grijehu, vlastitom probitku i bogaćenju.⁶⁹ Dobra bi bila ona zajednica koja je upravljena pravednome cilju, te ona koju vladar vodi ka tome cilju. Međutim, postoji druga krajnost, u kojoj vladar ne vodi takvu zajednicu njenom cilju. Najveće dobro je ono dobro koje je interes svih građana određene političke zajednice. Toma koristi analogiju s pastirima i stadom, koja je česta u starozavjetnim i novozavjetnim tekstovima. Čovjeku je po naravni potrebno vodstvo i putokaz, u obliku kralja, vođe, svećenika ili u konačnici Boga: »Tako mi života, riječ je Jahve Gospoda: zato što ovce moje postadoše plijen i hrana zvijerima, nemajući pastira, dok pastiri moji ovaca mojih ne traže, nego sami sebe pasu, a ne pasu stada mojega.«⁷⁰ U ovom dijelu prorok Ezekijel progovara o tome kako je odgovornost pojedinca da ustrajno prati i pokorava se svome kralju (pastiru). S druge strane odgovornost je i na kraljevima (pastirima) bespogovorno brinuti o svojim podanicima (ovce). Vrhovni autoritet je samo Bog (Jahve), koji upozorava i vladare i vladane. Toma je, razumljivo, pod snažnim utjecajem ovoga i sličnih starozavjetnih tekstova

⁶⁵ Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija*, Augustin-Skot., str. 408.

⁶⁶ Aristotel, *Politika*, str. 3.

⁶⁷ Isto, str. 3.

⁶⁸ Toma Akvinski, »Predgovor Aristotelovoj politici«, u: Toma Akvinski, *Država*, prijevod s latinskog izbornika i bilješke Tomo Vereš (Zagreb: Globus, 1990.) str. 41-44, str. 42.

⁶⁹ Akvinski, »Predgovor Aristotelovoj politici«, u: Akvinski, *Država*, str. 41-44, str. 42.

⁷⁰ Ez 34, 8

te oni čine dobar dio temeljnih teorijski postavki koje se tiču organizacije države, pokornosti vladaru i zadaća samoga vladara.

3.3. Vrste vladavine

Temeljna podjela koju naglašava Toma je ona u kvantifikaciji vladara. Vladavina je ostvariva na tri temeljna načina. Moguće je da vlada jedan vladar, nekolicina vladara ili da vladaju mnogi pripadnici zajednice. Ova podjela koju razlikuje Toma jasno pokazuje veliki utjecaj Aristotela. Aristotel također razlikuje tri temeljne vrste vladavine: »Budući državni poredak i državna uprava znače jedno te isto, a državna uprava je ono glavno u državama, mora to glavno biti ili jedan ili manjina ili većina; kada pak jedan ili manjina ili većina vladaju na zajednički probitak, takvi su državni poreci nužno ispravni; dočim oni koji su na zasebničku korist, bilo jednoga bilo manjine bilo većine, ti su zastrane.«⁷¹ Nazivi ovih vrsta vladavine su različiti ovisno o broju vladara i o pravednosti vladavine. Ciceron je još jedan teoretičar čije obrazlaganje najboljeg političkog uređenja ima velike sličnosti s onime što izlaže Toma. Naime, Ciceron smatra da vlast treba pripadati ili kralju, ili optimatima, ili narodu.⁷² Ciceron je bio svjestan da svako od tih uređenja ima svoje mane te je sklono skretanju u loš oblik, te bi optimalno uređenje bilo skladan spoj svih triju oblika. Ipak, najprirodnijim smatra da vlast bude u rukama jednoga, te na prvo mjesto stavlja kraljevstvo, na drugo uređenje u kojem vladaju optimati, a na treće narodno uređenje.⁷³ Unatoč tome ponovno se u zaključku vraća tvrdnji da bi najčvršći oblik državne vlasti ipak bila kombinacija ova tri uređenja, odnosno njihovih najboljih i najkorisnijih aspekata.⁷⁴ Toma radi gotovo jednaku distinkciju između vladavina poput Aristotela, te im dodjeljuje i slične, gotovo iste nazive. Ako vlada samo jedan vladar koji vladavinu vrši iz sebičnih razloga, odnosno ako ju koristi za vlastiti probitak takva se vladavina naziva tiranijom. Suprotno od loše vladavine pojedinca je za Tomu kraljevstvo, u kojemu će kralj biti poput dobroga pastira koji se brine za zajedničko dobro mnoštva podanika.⁷⁵ Ako vladavinu umjesto jednoga vladara izvršava njih nekolicina koji se koriste takvom vladavinom za osobno bogaćenje, te tako ugnjetavaju većinu kojom vladaju, takva vladavina naziva se oligarhija. Suprotnost oligarhiji je aristokracija, te ona označava vladavinu nekolicine pojedinaca. Te pojedince krase brojne kreposti i filantropske osobine, i

⁷¹ Aristotel, *Politika*, str. 81.

⁷² M. Tullius Cicero, *Država*, svezak prvi, priredio i preveo Daniel Nečas Hraste (Zagreb: Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, 1995), str. 6.

⁷³ Cicero, *Država*, str. 6.

⁷⁴ Isto, str. 7.

⁷⁵ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 53.

to je vladavina najboljih, njih Toma naziva optimati.⁷⁶ Treća vrsta loše vladavine naziva se demokracija. Bitno je naglasiti da ovaj pojam demokracije nije istoznačan s pojmom demokracije koji se danas koristi, današnji pojam demokracije je jednak pojmu republike. Takva vladavina je vladavina puka pri kojoj se pučani oslanjaju na isključivu silu svoje brojnosti. Pomoću nadmoći u kvantitativnom aspektu oni ugnjetavaju imućnu manjinu, te se na taj način cijeli narod pretvara u tiranina. Vladavina u kojoj mnoštvo ljudi vlada na pravedan način, nju Toma naziva republikom.⁷⁷ Ova treća vrsta pozitivne vladavine kod Tome se u određenoj mjeri razlikuje od Aristotelovog poimanja pozitivne vladavine većine. Aristotel takvu vladavinu naziva ustavnom vladavinom.⁷⁸ Za Aristotela je nužno da postoje vladatelji. Ali bolje je izabrati da zakon vlada, nego jedan od građana. Vladatelji bi po njemu bili iznad zakona, ali samo u slučaju da je taj zakon neprovediv, ili ako praksa pokaže da je nedostatan. U tom slučaju oni koji vladaju moraju odlučiti koji je bolji i dostatniji način za primjenu zakona ili za njegovu promjenu u potpunosti.⁷⁹ Aristotel s takvim postavkama prihvaća vladavinu koja je jedna vrsta prosvijećene monarhije, ali i postavlja uvjete na osnovi kojih bi takav oblik vladavine bio prihvatljiv. U Platonovoj političkoj misli zakoni imaju sličnu ulogu. Međutim, krajnja svrha je drugačija nego u Tome. Platon smatra da će se svatko pokoravati onim zakonima koji su »točniji i bolji«. ⁸⁰ Za njega je najvažnije zajedništvo i svrsishodnost svih pojedinaca u državi. Platon kaže kako je takva država u kojoj se svi pojedinci slažu sa svima, ipak nešto što je samo teoretska tlapnja, ideal koji je konstruiran u njegovoj misli.⁸¹

Država je, bez obzira na oblik u kojem se manifestira, za Tomu prirodna tvorevina. Ona je rezultat prirode čovjeka, odnosno njegove društvenosti. Država i njeni ispravni oblici su rezultat sposobnosti čovjekove prirode da zadovolji vlastite potrebe. Riječ je o svojevrsnoj hijerarhiji potreba. Kroz povijest i napredak ljudske civilizacije i pripadajući intelektualni razvoj, dolazi do stvaranja novih potreba svakoga pojedinca. Shodno tim potrebama nastaju i ljudske zajednice koje pomažu čovjeku ostvariti te potrebe. U ovakvom tijeku misli koje se isprva javlja kod Aristotela u većoj mjeri nego kod Platona, očitava se bitan teleološki moment u Tominoj (ali i Aristotelovoj) filozofiji politike. Za Aristotela temelj nastanka države mora se tražiti i sublimirati iz nižih oblika ljudske zajednice. Više prvotnih obitelji se

⁷⁶ Isto, str. 54.

⁷⁷ Isto, str. 54.

⁷⁸ Aristotel, *Politika*, str. 81.

⁷⁹ Isto, str. 81.

⁸⁰ Platon, *Zakoni*, str. 145.

⁸¹ Isto, str 145.

ujedinjuje u selo, a više sela postupno tvore grad, odnosno državu.⁸² Dok je prije nastanka države temeljna svrha i cilj bilo puko preživljavanje, samoodržanje ili vlastiti opstanak, država za Aristotela sadrži novu svrhu, koja ju čini specifičnom i njenu bit potpuno različitom od nižih oblika zajednice. Ta nova svrha i pojam je »dobro življenje«. ⁸³ Toma na sličan način analizira nastanak države kroz proces obitelj-selo-država. Naposljetku dolazi do nastanka savršene zajednice, države. Onaj ili oni koji vladaju tom državom vladaju zbog zajedničkog dobra, i to je za njega jedna od temeljnih zadaća vladara, osigurati zajedničko dobro, odnosno uvjete za isto.

3.4. Tiranija ili monarhija

Budući da je, po Tominu mišljenju, država prirodna institucija, ona se sastoji od brojnih pojedinaca koji su nerijetko vođeni egoističnim djelovanjem. Egoizam je za Tomu nešto što je neizbježno i nužan dio ljudske prirode, i samim time političke zajednice. Međutim, postoji i druga strana ljudske prirode i djelovanja, a to je društvena sklonost i društveni nagon čovjeka, te je upravo ta društvena sklonost ono što omogućava društvu postojanost i konstantnost. Toma ne pridaje veliku važnost prinudi ili sili. Ne prihvaća mišljenje kako je država rezultat prvotnog grijeha ili da je rezultat egoizma. Ona je određena ljudskom prirodom, a budući da je ljudska priroda Božja tvorevina, država je po volji Boga.⁸⁴ Toma na tom tragu prirodu vidi kao gotovo savršenog stvaratelja, te je ono što proistječe iz prirode najbolje i najpravednije. Govoreći o najprikladnijim i najboljim oblicima vladanja i vladavine Toma po uzoru na prirodu i njeno stvaranje kreće od univerzalnog prema partikularnom, odnosno od jednoga prema mnoštvu. Za njega svako mnoštvo počinje od jednoga: »Međutim, svako vladanje u prirodi potječe od jedne jedinice: naime u mnoštvu udova jedan je glavni koji sve pokreće, to jest srce; a među dijelovima duše jedna je moć koja prevladava, a to jest razum; i pčele imaju jednu kraljicu, i u cijelom svemiru postoji jedan Bog, stvoritelj i upravitelj svih bića. I to je razumno, jer svako mnoštvo potječe od jednoga.«⁸⁵ Toma zaključuje da je za ljudsku zajednicu najbolje da njome vlada jedan čovjek. Krajnji autoritet i primjer koji je ključan za Tomu je prorok Ezekijel i Stari Zavjet: »Ja ću izbaviti ovce svoje da više ne budu plijenom i suditi ću između ovce i ovce. Postaviti ću im jednoga pastira koji će ih pasti, slugu svoga Davida: on će ih sam pasti i bit će im pastir, a ja Jahve bit ću njihov Bog, i moj sluga David

⁸² Aristotel, *Politika*, str. 3.

⁸³ Isto, str. 3.

⁸⁴ Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, str. 408.

⁸⁵ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 56.

bit će im knez.«⁸⁶ Toma nedvosmisleno tvrdi da je vladavina kralja najbolja, nasuprot njoj je tiranija, koja je najgora. U ovome dijelu Tomine političke misli snažan i vidljiv utjecaj opet ima Aristotel. Aristotel radi podjelu kraljevskog oblika vladanja na pet dijelova.⁸⁷ Četiri su ograničena u odnosu na kraljevsku, odnosno monarhovu, vlast. Peti oblik je apsolutni i neograničeni, i upravo zato je najlošiji oblik. Pitanje koje je Aristotel u više navrata postavio je ono o odnosu vladara, vladavine i zakona. Monarhija koju razmatra Aristotel također sadržava bitan dio koji se odnosi na zakone. Monarh će odlučivati samo u slučaju u kojem zakoni ne mogu riješiti problem i održavati red na korist svih pripadnika monarhije. Aristotel daje odgovor na pitanje tvrdeći da je ipak najbolje da o tumačenju zakona i suđenju o stvarima koje nisu rješive kroz postojeće zakone progovara i rješava mnoštvo, nego bilo koji pojedinac.⁸⁸ Nasuprot Aristotelovom mišljenju, da je najbolja vladavina jedna vrsta prosvijećene monarhije, u kojoj je vlast monarha uvelike ograničena, Toma ipak kao najbolju vladavinu smatra vladavinu jednoga čovjeka. Govoreći o tiraniji, kao najgorem obliku vladavine, Toma tvrdi da je loša vladavina ipak neizbježna, te da je bolje da lošu vladavinu vrši više ljudi, nego jedan tiranin. Stoga je za njega najbolja loša vladavina demokracija. Ovakva odredba demokracije koja je u svojoj suštini negativna, preuzeta je velikim dijelom od Aristotela. U tome smislu pojam demokracije ima negativno značenje za Tomu samo onda kada ga upotrebljava u aristotelovskom smislu. Aristotel je na demokraciju gledao kroz prizmu neuspješnih demokratskih organizacija polisa u njegovo vrijeme.⁸⁹ Međutim, Toma daje i jedan drugačiji pogled na demokraciju. Govoreći o vrstama vladavine, odnosno poretku upravnih tijela kaže da je najbolje državno uređenje ono koje je dobro složeno od kraljevstva u kojem je jedan na čelu svih, zatim od aristokracije, gdje mnogi kreposni sudjeluju u vlasti, te od demokracije, vlasti naroda, ali samo ukoliko se vladari mogu izabrati iz naroda, te ukoliko narodu pripada njihov izbor.⁹⁰ Negativan pojam demokracije kod Tome proizlazi iz Aristotelove odredbe loše demokracije, u kojoj se vlada isključivo u korist siromašnih građana, a na štetu bogataša, nasuprot vladavine svekolikog naroda koji vladare izabire iz svoje cjeline. Iako glavninu teoretske podloge za demokratski oblik valjane vladavine Toma preuzima od Aristotela, između te dvojice mislilaca postoje bitne razlike. Aristotel pod pojmom naroda koji sudjeluje u demokratskoj vladavini u upravljanju državom podrazumijeva cjelinu građana koji žive u dokolici. Iz vladavine su na taj način isključeni

⁸⁶ Ez 34, 22-24

⁸⁷ Aristotel, *Politika*, str. 100.

⁸⁸ Isto, str. 101.

⁸⁹ Toma Akvinski, »*O pravu*«, u: Toma Akvinski, *Država*, prijevod s latinskog izbornika i bilješke Tomo Vereš (Zagreb: Globus, 1990.) pstr. 209-327, str. 210.

⁹⁰ Akvinski, »*O pravu*«, u: Akvinski, *Država*, str. 210.

seljaci, obrtnici, žene i radnici. Takav Aristotelov stav je karakterističan za političku misao antičkog svijeta. Toma pod narodom koji ima pravo na sudjelovanje u upravljanju političkim životom uključuje sve građane, bez obzira na njihovu stalešku pripadnost, dakle bez obzira na njihovo zanimanje ili društvenu pripadnost i položaj. On isključuje iz upravljanja žene i djecu, ali ne iz razloga da bi omalovažavao žene, nego zbog toga što one u Srednjem vijeku nisu ni sudjelovale u poslovima javnoga života nego su upravljale domaćinstvima i obiteljskim zajednicama, stoga su bile objektivno spriječene u obavljanju političkih dužnosti.⁹¹ Toma tvrdi da je on svjestan da u državi nema mnogo kreposnih ljudi. Krepost je za njega jedan od temelja dobrog življenja, samim time i dobre vladavine.⁹² Takva činjenica znatno otežava mogućnost demokratske vladavine kakvu on zagovara, one u kojoj sudjeluje cjelokupni narod. U svjetlu te tvrdnje demokratsko društvo može biti ostvareno i provedivo samo ako u njemu ima barem dovoljno društvenih djelatnika koji žive kreposnim životom. Ako je u državi zavladao tolika dekadencija da narod nije sposoban izabrati pravednog i kreposnog vladara ili vladare, onda Toma predlaže da se taj narod liši prava izbora i da se odlučivanje o vladavini u budućnosti takve zajednice i države dodijeli maloj skupini kreposnih i čestitih ljudi.⁹³ Kroz Tomino poimanje demokracije jasno je da on snažno ističe važnost sudjelovanja cijelog naroda u upravljanju državom. U Tominoj političkoj misli dolaze do izražaja bitni elementi demokracije, premda oni u njegovu djelu nisu sustavno i potanko razrađeni. Ovakva rješenja za eventualne probleme koje bi demokracija mogla prouzročiti Toma opet nalazi u *Svetom Pismu*: »Proberi između svega puka ljude mudre.«⁹⁴; »Izaberite stoga iz svojih plemena ljude pametne.«⁹⁵

Tiranija, kao najgori oblik vladavine, na najgori način otežava i ugrožava dobar život svojih podanika. Tiranin vrši prinudu i tlači podanike na mnogostruke načine.⁹⁶ Najvažnija zadaća tiranina je ta da spriječi i onemogući djelovanje kreposnih ljudi. Kreposni ljudi su upravo oni koji čine osnovicu i temelj svake dobre vladavine, bez obzira o kojem od tri oblika valjane vladavine se radi.⁹⁷ Stoga tiranin ne ugrožava samo fizičku egzistenciju i materijalna prava i dobra svojih podanika, vrlo bitan dio njegova djelovanja je usmjeren na duhovno stanje podanika, odnosno naroda. Najugroženiji pojedinci u državi koja je pod vlašću tiranina su oni koji se pokazuju kreposnima i sposobnima za ostvarenje pravedne vladavine, koja je u svojoj

⁹¹ Tomo Vereš, »Toma Akvinski i Jacques Maritain o demokraciji«, *Obnovljeni život* 56/1 (2001), str. 7-21., na str. 13.

⁹² Vereš, »Toma Akvinski i Jacques Maritain o demokraciji«, str. 14.

⁹³ Isto, str. 14.

⁹⁴ Izl 28, 21

⁹⁵ Pnz 1, 13

⁹⁶ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 59.

⁹⁷ Isto, str. 59.

prirodnoj datosti u potpunoj suprotnosti sa vladavinom tiranina. Tiranin stoga, smatra Toma, konstantno radi na tome da njegov narod živi životom koji će ga udaljiti od kreposti.⁹⁸ Na razne načine pokušava stvoriti neprijateljstva između skupina i pojedinaca unutar naroda s ciljem da stvori razdor i nejednakost koja bi dodatno učvrstila njegovu vladavinu. Takav način vladanja stvara konstantan osjećaj straha i nesigurnosti kod samog tiranina. Svakodnevna briga o tome da skupina ljudi ili pojedinac ne dostigne bogatstvo ili moć kojom bi se približio tiraninu ima ogroman utjecaj na njegovo svakodnevno djelovanje.⁹⁹ Ciceron se posebno spominje takve vladavine navodeći primjer Tarkvinija Ohologa.¹⁰⁰ Svjestan da država često skreće u krivom smjeru sa krivim ljudima (ili čovjekom) na vlasti Ciceron daje živopisan primjer posljednjega rimskog kralja čiji slučaj na najbolji način pokazuje kako može završiti vladavina tiranina.¹⁰¹ Iako je na vojnom polju bio iznimno uspješan osnovavši brojne kolonije tijekom 6. stoljeća pr. Kr. na taj način je osigurao višestoljetnu dominaciju Rima na području sredozemlja, a kasnije i šire. Prvi veliki grijeh i ono što je za Cicerona obilježilo Tarkvinija je njegovo ubojstvo vlastita prethodnika Servija Tulija. Upravo iz toga razloga Tarkvinije je vladao tiranskom vlašću kakvu opisuje Toma. Vladao je u konstantnom strahu od odmazde za ono što je učinio ne bi li se dokopao vlasti. Zahvaljujući vlasti prisvojio je brojna bogatstva koja mu nisu pripadala, te je imao mnoge poroke.¹⁰² Ciceron takvoga vladara naziva tiraninom, po uzoru na grčku političku misao toga vremena: »Jer čim kralj skrene u nepravednije vladanje, odmah postaje tiraninom, od kojega je nemoguće zamisliti gadnijeg, odvratnijeg i bogovima i ljudima mrskijeg stvora, po liku, doduše, čovjeka, ali po čudovišnom ponašanju nadmašuje i najdivljije zvijeri.«¹⁰³ Tako je i Ciceron poslužio kao primjer filozofa koji tiraniju smatra daleko najgorim državnim uređenjem, i on je bio pod velikim utjecajem grčke filozofske misli, odnosno Platona i Aristotela. Toma na tome tragu promatra tiranina kao nepravednoga kralja, koji djeluje isključivo u vlastitom interesu, a glavni pokretači njegova djelovanja su strah, bogatstvo i vlastita korist. Toma i Ciceron upozoravaju na činjenicu da će vladavina kralja koja se izopači i pretvori u tiraniju imati veliki utjecaj na narod koji je vladan. Ciceron smatra da je narod nakon Tarkvinijeva izгона i nastanka republike obuzela mržnja prema naslovu kralja i monarhističkom uređenju.¹⁰⁴ On upozorava na naivnost naroda, te navodi suprotan primjer u kojemu je narod pod dojmom

⁹⁸ Isto, str. 60.

⁹⁹ Isto, str. 61.

¹⁰⁰ Ciceron, *Država*, str. 110.

¹⁰¹ Isto, str. 110.

¹⁰² Isto, str. 111.

¹⁰³ Isto, str. 112.

¹⁰⁴ Isto, str. 112.

dobre i pravedne vladavine Romula pokazivao veliko poštovanje prema kraljevskoj kruni i vladavini.¹⁰⁵ Toma izričito navodi primjer Rima u tom slučaju te također ukazuje na sumrak kraljevstva u Rimu i oduševljenje naroda pojavom konzula i mržnje prema kraljevskom naslovu i takvome državnom ustroju.¹⁰⁶ Međutim i to uređenje je proizvelo brojne tiranine, koji su naposljetku i doveli do propasti republike, te do gotovo iste situacije koja je proizašla iz vladavine tiranina.¹⁰⁷ Toma tvrdi da je ipak bolje ako vlada monarh koji se nakon nekoga vremena pretvori u tiranina, nego aristokratska vladavina koja bi se eventualno pretvorila u izopačenu vladavinu više ljudi. Ovakvo mišljenje proizlazi iz toga da je lakše obuzdati i kontrolirati jednoga tiranina, nego više njih koji vrše tiransku vladavinu nad svojim podanicima. Veća je mogućnost da pogriješi ili donese krivu i nepravednu odluku više vladara, nego jedan.¹⁰⁸ Ipak, treba imati na umu da je najgori oblik vladavine onaj u kojemu bi tiranin počeo provoditi svoju nepravednu vlast nad cjelokupnim narodom. Toma ipak monarhiju koja se pretvara u tiraniju vidi kao poželjniji oblik od oligarhije u smislu da je velika mogućnost da tiranin neće svoje nepravedno djelovanje usmjeriti na sav narod, nego na pojedince, te da će uvelike biti orijentiran na samoočuvanje i na vlastitu korist, te će ga takvo djelovanje u velikoj mjeri spriječiti da tlači većinu naroda kojim vlada.¹⁰⁹ Oligarsi, s druge strane, s obzirom na svoju brojnost, ipak u svom nepravедnom djelovanju su u stanju zahvatiti veći broj podanika nego tiranin i njegovo nepravедno djelovanje.¹¹⁰ S obzirom na iznesene tvrdnje Toma smatra da je, u konačnici, ipak bolje da se monarhija pretvori u tiraniju, nego aristokracija u oligarhiju.

3.5. Porijeklo, priroda i legitimitet kraljevske vlasti

S obzirom na probleme i poteškoće koje sam izložio vezane uz vrste vladavine i moguće izopačene oblike tih vrsta vladavine, te uz zaključak koji označava monarhiju kao najbolju vladavinu, u središte Tomine političke misli dolazi nositelj kraljevske vlasti. Za Aristotela nositelj kraljevske vlasti nije bio onaj kojega je izabrao puk u svjetlu njegove općenite popularnosti. To je bio krivi način biranja, te su kraljevi koji su izabrani na taj način često djelovali protiv pojedinih izvršnika u državi.¹¹¹ Smatrao je kako se kralj mora izabrati

¹⁰⁵ Isto, str. 113.

¹⁰⁶ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 64

¹⁰⁷ Isto, str. 64.

¹⁰⁸ Isto, str. 65.

¹⁰⁹ Isto, str. 65.

¹¹⁰ Isto, str. 65.

¹¹¹ Aristotel, *Politika*, str. 173.

isključivo po kreposti, odnosno po tome koliko je u svome životu pokazao da je sposoban izvršavati pravedna i kreposna djela. Bitno je i da kralj bude upravo jedan od izvrsnika.¹¹² Aristotel je svjestan da iskustvo vrlo dobro pokazuje tko je sposoban i dostojan kraljevske vlasti, te da će se prava istina i valjanost izbora kralja vidjeti i eventualno opravdati tek nakon određenog vremena vladanja toga kralja.¹¹³ Za Aristotela kraljevstvo je na razini vladavine najboljih, jer je uz krepost, bitno i dostojanstvo onoga koji će vladati i koji vlada. Pravedan kralj uvijek teži zajedničkoj koristi i časnoj djelatnosti.¹¹⁴ Zbog prirode kraljevstva i pravednoga kralja, takav kralj u pravilu vlada duže vrijeme, te je njegova vladavina konstantna i bez velikih poteškoća. Tiranin, primjerice, trpi mržnju i prezir. Zbog takvoga pritiska tiraninova vladavina nema velike šanse za dugoročni opstanak. Korist je u tom slučaju isključivo na strani pojedinca, što podanici osjete i eventualno djeluju da takvu vladavinu i takvoga kralja što prije liše vlasti.¹¹⁵ Bitna karakteristika kraljeva vladanja je i umjerenost u svim aspektima vladavine. Bitno je da se kraljevska vlast ograniči, jer što im je manja vrhovna ovlast, nužno će im duže vremena trajati vladavina, biti postojanija i prihvatljivija narodu nad kojim se vlada.¹¹⁶ Veliku ulogu za kralja imaju njegovi prijatelji, kako ih naziva Aristotel. Smatra da se kraljevska vlast održava pomoću prijatelja, dok se tiranska vlast održava upravo na suprotan način, jer prijatelji su oni koji prvi mogu srušiti nekoga tko kraljuje na nepravedan način.¹¹⁷ Toma se vodi mišlju da oni koji biraju kralja moraju ponajprije razmišljati o tome da onaj koji je izabran ima preduvjete da vlada na pravedan način, odnosno da ne zastrani u tiraniju. Također se zalaže za ograničenje kraljevske vlasti. Pošto je narod taj koji određuje kralja i bira onoga kojega smatra dostatnim i pravednim, taj isti narod ima pravo ukloniti tog kralja i ograničiti njegovu vlast, ukoliko je on zloupotrebjava.¹¹⁸ Tomo Vereš tvrdi da su Tomi zacijelo bila poznata barem dva velika dokumenta iz 13. stoljeća kojima se ograničavala kraljevska vlast. To su: *Magna Charta* iz 1215. godine u Engleskoj i *Zlatna Bula* iz 1222. godine u Mađarskoj.¹¹⁹ Toma smatra da je dužnost naroda da djeluje ako je kralj nepravedan, te ne smatra da narod na taj način krši svoju vjernost. Isključiva krivica za takvu izvanrednu situaciju je u tom slučaju na kralju, jer on nije bio vjeran svojim obvezama u vladanju narodom, što je dio i obaveza kraljevske

¹¹² Isto, str. 173.

¹¹³ Isto, str. 56.

¹¹⁴ Isto, str. 57.

¹¹⁵ Isto, str. 57.

¹¹⁶ Isto, str. 180.

¹¹⁷ Isto, str. 180.

¹¹⁸ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 70.

¹¹⁹ Isto, str. 70.

dužnosti.¹²⁰ Budući da postoje i postojale su države kojima su vladali tirani, čija vladavina je bila dugotrajna i tokom koje narod nije uspijevaio promijeniti stanje u kojem nad njima vlada jedan nepravednik, posljednja stvar i mogućnost koju daje Toma je spas u Božjoj providnosti i milosti: »Kraljevo je srce u ruci Jahve kao voda tekućica; vodi ga kuda god hoće. Svaki je put čovjeku pravedan u vlastitim očima, a Jahve ispituje srca. Da se vrši pravda i čini pravo, draže je Jahvi nego žrtva.«¹²¹ Toma smatra da je vladavina tiranina često kazna. Ona dolazi s Božjim dopuštenjem, da bi narod uvidio vlastite grijeha i nepravedno činjenje.¹²² Kralj ima veliku odgovornost, odnosno kraljevska dužnost je velik teret za pojedinca koji dolazi na takvu poziciju, te Toma smatra da je normalno da taj kralj zaslužuje određenu nagradu za svoje vršenje kraljevske dužnosti.¹²³ Ciceron, primjerice, govoreći o kraljevanju i zadaćama kralja, govori o tome da je važno da onaj koji vlada bude slavljjen od strane svojih podanika. Slava djeluje na kralja na način da on u želji za dodatnom količinom slave bude u mogućnosti djelovati još više u korist svojih građana. Takvim djelovanjem on dobiva još slave i priznanja, što naposljetku koristi i kralju i podanicima.¹²⁴ Aristotel također tvrdi da onaj vladar koji nije zadovoljan čašću i slavom nužno postaje tiranin. Toma se u pogledu kraljevske nagrade ne slaže s Aristotelom i Ciceronom. Iako na prvi pogled takva nagrada koristi kralju i podanicima, ona je vrlo krhke naravi. Ljudi i ljudska mišljenja i ono što govore su podložni stalnoj i često promjeni.¹²⁵ Pogotovo je to slučaj u državi koja ima relativno velik broj stanovnika. Ako bi kralj od svojih podanika očekivao slavljenje i čast, takva slava i čast bi bili kratkotrajni. Upravo zbog toga sama ljudska slava nije dovoljna i dostojna plaća i nagrada za službu kralja.¹²⁶ Kroz ovakav tijek misli Toma dolazi do jedne naizgled kontradiktorne situacije. Naime, po Tomi dužnost je pravednoga vladara da prezire slavu, te da mu slava ne bude jedan od pokretača djelovanja. Pravedan vladar bi trebao prezirati slavu i život zbog njegova kreposna i hrabra duha. Upravo na taj način dolazi do ove situacije u kojoj je slava posljedica kreposnih, pravednih i hrabrih djela vladara, a s druge strane, dio kreposnog djelovanja je prijezir i nepoštovanje slave i popularnosti.¹²⁷ Tako vladar postaje slavan upravo po prijeziru te iste slave, koji je dio njegove osobnosti i moralnih nasada.¹²⁸ Čudoređe je jedan od temeljnih stupova na kojima počiva Tomina državna vlast, ali i bez kojega nema dobrog

¹²⁰ Isto, str. 71.

¹²¹ Izr 21, 1-4

¹²² Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 71.

¹²³ Isto, *Država*, str. 72.

¹²⁴ Cicero, *Država*, str. 202.

¹²⁵ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 74.

¹²⁶ Isto, str. 75.

¹²⁷ Isto, str. 75.

¹²⁸ Isto, str. 75.

vladara i vladavine koja bi bila dovoljna da ispunjava sve one uvjete koji su neophodni za dobar život svih građana i pripadnika političke zajednice. Moralno djelovanje koje bi bilo u skladu s onime što zagovara Toma bitan je dio njegova razmatranja o kraljevskoj dužnosti i obvezama. Osnovni autoritet Toma pronalazi i u ovom slučaju u *Svetom Pismu*.¹²⁹ Vodeći se zapisima iz Evanđelja po Mateju, Toma kao jedan od osnovnih okvira moralnog djelovanja izvodi iz riječi poput onih da pravednik i Bogu drag čovjek čini milosrdna i nesebična djela na način da lijeva ne zna što čini desnica.¹³⁰ Toma naziva licemjerima takve pojedince koji čine pravedna i dobra djela samo da bi ih ljudi vidjeli, te da bi na takav način dostigli hvalu i slavu onih kojima vladaju.¹³¹ Postoji strah od toga da se vladar samo učini pravednim i iskrenim upravo zbog toga što se on želi takvime prikazati da bi postigao slavu i čast. Narod je u tom slučaju obmanut, te takav način vladanja i ponašanja čini samo privid dobra, bez ikakve koristi za narod kojime se vlada. Ipak, nakon svega rečenoga Toma slavu i čast uzima kao nešto što može biti dobra nagrada za kralja, ali samo u smislu da ublaži eventualne patnje naroda pod lošim kraljem.¹³² Bolja opcija za narod je da kralj teži za slavom i časti, nego da mu djelovanje bude usmjereno prema novcu ili osjetilnim datostima i ugodama. Manje će lošeg učiniti i djelovati će pravednije ako je vođen čašću i slavom, budući da vrlo malo ljudi postiže ono pravo i iskreno stanje pune kreposti, ako uopće postoji takav pojedinac. Strah od mišljenja drugih ljudi će toga vladara barem djelomično suzdržavati od toga da djeluje na njihovu štetu.¹³³ Zadržavajući se još uvijek na pozitivnim aspektima vladavine, ili dobre i pravedne vladavine, koji su vezani za ovozemaljska dobra i pozitivne strane koje nosi takva vladavina za vladara i podanike u političkoj zajednici Toma značajno mjesto daje pojmu kreposti. Temelj svojih tvrdnji pronalazi u Aristotelovoj *Etici*. Naime, Aristotel se u svom obrazlaganju o ljudima koji su iskreno dobri i čije je djelovanje pravedno dotiče onih koje naziva velikodušnima.¹³⁴ Velikodušan je onaj čovjek koji ima mjeru, on sebe smatra dostojnim prema zaslugi, dok ostali u tome pretjeruju ili umanjuju svoju zaslugu. Velikodušnost je karakteristika ljudi koji su svjesni sebe i svoje veličine, a s druge strane djeluju na pravedan i dobar način. Kod takvoga djelovanja nema prijetvornosti i laži, te je ono zato idealno.¹³⁵ Velikodušan čovjek je, smatra Aristotel, nužno i uvijek i dobar. Takav čovjek je uvijek spreman primiti čast i hvalu. Međutim, prima čast i hvalu kao posljedicu svoje

¹²⁹ Isto, str. 76.

¹³⁰ Mt 6,3

¹³¹ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 76.

¹³² Isto, str. 76.

¹³³ Isto, str. 77.

¹³⁴ Aristotel, *Nikomahova etika*, prijevod s izvornika, bilješke i rječnik nazivlja Tomislav Ladan; predgovor i filozofijska redakcija Danilo Pejović (Zagreb: Globus, 1988.) str. 73.

¹³⁵ Aristotel, *Nikomahova etika*, str. 73.

kreposti, krepost je uzrok svega dobroga koje snalazi velikodušna čovjeka.¹³⁶ Krepost je i za Tomu imala značajnu ulogu. Smatrao je da je krepost osobina kojoj teže i dobri upravitelji i vladari, ali i samo priznanje ljudi i podanika koji ga okružuju je gotovo jednako bitno, naravno, priznanje i pridavanje časti i slave koju nosi krepost.¹³⁷ Do određene mjere Toma se oslanja na Aristotelovo tumačenje dobra i kreposna čovjeka. Budući da sama svjetovna čast i slava koji se pridaju dobrome vladaru i kralju nisu dovoljna nagrada za tako odgovoran oblik dužnosti, dostojna nagrada vladara dopada od strane Boga.¹³⁸ Svjetovni vladari i kraljevi nisu ništa više nego sluge Božje, koji su obvezni vršiti Božju volju. Shodno tome kraljevi bi od Boga trebali očekivati nagradu za svoje djelovanje. Toma najprije nastoji razumski objasniti pojam kreposti i blaženstva koji su vezani uz dobro djelovanje i nagradu koje takvo djelovanje nosi. On smatra da su sva duhovna bića koja se služe razumom sposobna spoznati da je nagrada za krepost blaženstvo, što je ipak nešto značajnije i uzvišenije od same časti i slave.¹³⁹ Aristotel krepost definira kao stanje, nasuprot osjetilima i sposobnostima. Svaka krepost čini dobrom stvar koje je krepost, odnosno koju karakterizira, također joj omogućuje da dobro djeluje.¹⁴⁰ Toma tvrdi da je nagrada za krepost koju očekuje čovjek po razumu sreća. Svatko po svojim dobrim djelima teži za onime što je najdublje usađeno u htijenje: biti sretan. Prema tome, čovjek kao nagradu za krepost i kreposno djelovanje očekuje ono što ga čini sretnim. Pojam sreće također susrećemo u Aristotelovoj *Etici*. Iako on kaže da se svi slažu da se sreća može odrediti kao najveće dobro, ipak smatra da je potrebno pobliže odrediti što je točno sreća. Svi ljudi, bez obzira na to jesu li obrazovani ili neobrazovani slažu se s time da je sreća vrhunsko dobro i najviše od svih mogućih dobara. Takvo promišljanje vodi k tome da su sva druga dobra koja se postižu i koja su ostvarljiva podređena onom najvišem dobru, odnosno sreći. Aristotel tvrdi da sreća ovisi o nama samima, te da ona pripada onima koji su dovoljni sami sebi. To nikako ne znači da je pojedinac dovoljan sam sebi u smislu da djeluje neovisno o drugima. To bi značilo da je dovoljan sam sebi i neovisan u određenoj mjeri u kojoj je to moguće ako govorimo o kontekstu života u zajednici, i obaveza koje mora izvršavati prema zajednici kojoj pripada i prema ljudima s kojima dijeli tu istu zajednicu.¹⁴¹ Presudan je način na koji se dolazi do sreće. Prema Aristotelu sreća se postiže tako da se postigne sklad duše s njenom vrlinom, odnosno svaki čovjek može biti sretan ako uspije

¹³⁶ Isto, str. 73.

¹³⁷ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 78.

¹³⁸ Isto, str. 78.

¹³⁹ Isto, str. 78.

¹⁴⁰ Aristotel, *Nikomahova etika*, str. 30.

¹⁴¹ Isto, str. 14.

uskладiti svoje težnje sa svojim sposobnostima.¹⁴² Toma također naziva sreću posljednjim ciljem naših želja.¹⁴³ Tako je za njega sreća savršeno dobro koje na neki način u sebi obuhvaća sva poželjna dobra. To nije neko zemaljsko dobro, jer oni koji posjeduju neka zemaljska dobra uvijek teže za još nečime, ili pak teže za što boljim i potpunijim očuvanjem onoga što su postigli ili onoga što posjeduju u smislu zemaljskog dobra.¹⁴⁴ Nijedna od zemaljskih stvari nije trajna ni vječna, a samim time ni dostatna za čovjekovu sreću, niti dostatna nagrada za dobrog vladara. Jasno je da vladara može u potpunosti zadovoljiti samo nagrada koja nije zemaljskog porijekla. Kada Toma govori o vladaru, on govori o kršćanskom vladaru. Govoreći o nagradi i onome što može biti značajno za jednoga kršćanskoga vladara, Toma prihvaća mišljenje i stav Aurelija Augustina, koji je imao bitan utjecaj na Tominu filozofiju politike, kao jedan od vodećih kršćanskih autoriteta. Vladar nikako ne prihvaća nagradu koja bi bila u obliku duge vladavine, brojnih potomaka ili produženja vladarske loze. Takve nagrade, smatra Augustin, su bile dostatne i poganskim vladarima. Poganski vladari, odnosno štovatelji zlih duhova, kako ih Augustin naziva, bili su u mogućnosti primiti određene vrste nagrada koje su, dakako, bile usko vezane uz osjetilni svijet i ovozemaljska dobra. Kršćanski vladari su zadovoljni i sretni onda kada ispunjavaju ono što od njih traži njihov vladar, Bog.¹⁴⁵ Augustin je napisao: »Ako od svoje moći čine sluškinju Božjeg veličanstva radi što većeg širenja njegova štovanja; ako se Boga boje, ljube ga i štuju; ako više ljube ono kraljevstvo u kojem se ne plaše imati suvladare; ako sporije kažnjavaju, a lakše praštaju; ako određuju kazne radi upravljanja i čuvanja države, a ne da bi zadovoljili osobnu mržnju prema neprijateljima; ako praštaju ne da bi zloća ostala nekažnjena, nego u nadi da se popravi; ako više vole zagospodariti opakim požudama nego bilo kojim pucima, i ako sve to čine ne u žudnji prema ispraznoj slavi nego u ljubavi prema vječnoj sretnosti.«¹⁴⁶ Ovakav tijek razmišljanja, kako kod Augustina, tako i kod Tome proizlazi iz stava i uvjerenja da svako stvoreno biće teži i nastoji djelovati po uzoru na nešto uzvišenije od njega samoga. Tako bi želja svakoga stvorenoga bića bila da nastoji biti što vjerniji uzroku i počelu svoga bivstva. Uzrok, počelo i razlog ljudskog djelovanja, neovisno radi li se o običnome pučaninu, kućanici, djetetu ili pak vladaru je Bog. Samo Bog može biti onaj koji je u mogućnosti učiniti čovjeka sretnim i biti dostatna nagrada kralju.¹⁴⁷ Augustin je već kroz svoje obrane kršćanskih

¹⁴² Isto, str. 14.

¹⁴³ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 80.

¹⁴⁴ Isto, str. 81.

¹⁴⁵ Aurelije Augustin, *O državi Božjoj*, svezak prvi; s latinskog izvornika preveo Tomislav Ladan (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982) str. 393.

¹⁴⁶ Augustin, *O državi Božjoj*, str. 394.

¹⁴⁷ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 83.

uvjerenja i svoja djela uvelike smjestio vjeru na vrhunac ljudskih mogućnosti, ali je pridavao veliku važnost i razumu, te spekulativnoj moći ljudskog uma. Ta spekulativna moć ljudskog uma je bila presudna za mogućnost rasprave s poganskim filozofima i apologetima, te je ona bila bitna u Augustinovu sustavu. Razum, te onaj korak dalje u vidu spekulativnog uma vodi čovjeka bliže istini, bliže razrješenju problematike vezane uz Boga i čovjeka. Na koncu je ipak najvažnija vjera, kako kod Augustina, tako i kod Tome. Razum i spekulativni um su stepenice koje se ne smiju preskočiti ako se želi doći do spoznaje o tome što su mogućnosti čovjeka kao misaonog bića, te na koji način se uopće kreće prema istini i zadovoljenu intelektualne znatiželje pojedinca i ljudskog roda u cjelini. Dobar kralj i vladar će iz tog razloga najveću korist i zadovoljstvo imati u vlastitom svjedočanstvu svoje savjesti, u obećanju Boga svojim vjernicima da će ih priznati na dan suda.¹⁴⁸

Toma napominje da je kraljeva odgovornost i zadaća iznimno teška i zahtjevna. Usporedbe radi, onaj tko vlada samo kućanstvom, obitelji ili nekolicinom podanika ili radnika ima bitno lakšu zadaću od vladara koji upravlja cijelim narodom.¹⁴⁹ Stoga je nagrada za kralja bitno veća i obilnija nego onima koji upravljaju manje zahtjevnim sustavom. Kraljevska vladavina, dakako, zahtijeva i puno veći stupanj umijeća, a ona pravedna vladavina i puno veći stupanj kreposti. Vladavina kralja slična je poučavanju i predavanju znanja u spekulativnim znanostima.¹⁵⁰ Mnogo teže i zahtjevnije je prenijeti znanja koja se tiču spekulacija ljudskog uma negoli ta znanja primiti i koristiti za vlastito dobro. Na sličan način je teže poučavati i u određenom umijeću, poput arhitekture.¹⁵¹ Veću plaću i nagradu će uvijek primiti onaj koji je idejni tvorac određenog arhitektonskog projekta, od radnika koji na čisto mehanički način reproduciraju ono što je svojom sposobnošću stvorio projektant. Ista je stvar i s ratnim vođama i pojedinim ratnicima koji djeluju na ratnom polju. Zaključak je da je zaslužniji za uspješno djelovanje države i njezinu održivost onaj koji njome upravlja nego onaj koji je samo više ili manje pasivni promatrač ili manje bitan dio te iste države, odnosno pojedinac podanik.¹⁵² Većina vladara ne rađa se s onom količinom ovlasti i bogatstva, napose privilegija koje im pripadnu u onome trenutku kada postanu vladarima, bilo voljom naroda, bilo na ijedan drugi način. Mnogi ljudi koji nisu vladari se kroz svoj životni put pokažu kao kreposni i dostojni kraljevske moći i dostojanstva, te posljedično tome u jednome trenutku postanu

¹⁴⁸ Isto, str. 83.

¹⁴⁹ Isto, str. 84.

¹⁵⁰ Isto, str. 84.

¹⁵¹ Isto, str. 85.

¹⁵² Isto, str. 85.

vladarima ili kraljevima.¹⁵³ Problem se javlja u tome trenutku, pošto mnogi od tih kreposnih ljudi za života kao podanici, a ne vladari, mijenjaju način svoga ponašanja, života i ophođenja s ljudima kojima su okruženi ili kojima vladaju. Kada neki pojedinci dođu do veće količine moći i bogatstva njihove navade se mijenjaju te se oni često pokažu kao lažni kreposnici, te vladaju na štetu svojih podanika.¹⁵⁴ Samim time oni koji uspijevaju obuzdati svoje zemaljske požude i u situaciji kada im je dodijeljena velika moć u svakome pogledu, još su dostojniji vladari i miliji Bogu, ali i i svojim podanicima. U tome pogledu Aristotel govori o savršenoj kreposti. Dok su neki kreposni i lako se kreposno odnose prema vlastitim stvarima, ali kada se neke osobine koje ih čine kreposnima moraju pokazati u odnosima prema drugima, tada često posustaju i ne pokazuju jednaku plemenitost ili pravednost.¹⁵⁵ U temeljnim postavkama Tomine političke filozofije i teologije jasno je da po uzoru na Aristotela dio podređen cjelini, te je opće dobro bolje od individualnog dobra.¹⁵⁶ Naglašena je uloga vladara, ali samo kao kohezivnog elementa, koji osigurava pravednost i mir u zajednici, vodeći je bez uplitanja vlastitih interesa u državne poslove. Prema tome može se reći da kod Tome ne postoji mogućnost totalitarizma. Nasuprot onih pravednih vladara, koji žive u skladu s kreposnim nasladama i Božjim zakonima Toma postavlja one koji zanemaruju pravednost zbog nekih zemaljskih dobara. On takve naziva budalama ili nevjernicima, pošto ne uviđaju ili ne žele uvidjeti da je glupo izgubiti najveća i vječna dobra, uživajući ona koja su beznačajna i vremenita.¹⁵⁷ Ipak, naglašava jedan aspekt svjetovnog dobra kojega gube oni koji uživaju isključivo svjetovna dobra. Taj aspekt je prijateljstvo ili ljubav kako ih naziva Toma. Kaže da među svjetovnim dobrima nema ničega što bi bilo usporedivo i dostojno suprotstaviti se prijateljstvu, pošto ono ujedinjuje kreposne ljude.¹⁵⁸ Mnogo je ljepše i ugodnije vršiti bilo kakvu djelatnost i izvršavati obaveze svih vrsta u društvu prijatelja, uz potporu i rasonodu. Toma daje i primjer dvojice prijatelja, čija je vjernost i prijateljstvo toliko dojmila Dionizija, tiranina Sirakuze, da je jednome od njih oprostio smrtnu kaznu, te zatražio da postane dio njihova prijateljskog kruga.¹⁵⁹ Tirani, naravno, čeznu za prijateljstvom, ali to je jedan od aspekata zemaljskih dobara koji su nedostižni i tiranima. Mnogi vladari, koji odmah po dolasku na vlast vladaju poput tiranina, ili oni koje vlast i moć pokvare pa tokom svoje vladavine postanu tiranima, po Tomi zaslužuju kaznu koja je dostatna veličini i ozbiljnosti

¹⁵³ Isto, str. 87.

¹⁵⁴ Isto, str. 87.

¹⁵⁵ Aristotel, *Nikomahova etika*, str. 89.

¹⁵⁶ Koplston, *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, str. 411.

¹⁵⁷ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 88.

¹⁵⁸ Isto, str. 88.

¹⁵⁹ Isto, str. 89.

njihova nepravedna vladanja i postupaka koje pritom čine. Oni zaslužuju puno goru kaznu od nekoga lopova ili ubojice koji je izvršavao nepravedna i nedopuštena djela i time oštetio i utjecao na nekolicinu ljudi.¹⁶⁰ Dok oni pojedinačni grešnici čine relativno manju štetu, tirani koji upravljaju cijelim narodima na taj način čine najveću moguću ovozemaljsku nepravdu, nepravdu prema cijelome narodu. Njihov grijeh je uvećan i značajniji i samom činjenicom da bi oni trebali biti i djelovati poput najdostojanstvenijih među svim ljudima. Vladari su izabrani da bi djelovali poput uzora. Uzor je Bog, i njegova pravedna vladavina nad svim bićima i zemljom. Toma još jednom pronalazi vrhovni autoritet u vidu *Svetog Pisma*: »Iako ste upravljači njegova kraljevstva, ne vladate pravedno niti se držaste zakona, niti služiste nakani Božjoj, Gospod će vas napasti brzo i užasno, jer za velikaše je nemilosrdna kazna; maleni su oproštenja dostojni, a moćnici će biti moćno kažnjeni.«¹⁶¹ Izloživši karakteristike pravedna i nepravedna vladara, nagrade i kazni koje takvi vladari mogu očekivati, Toma zaključuje da je za narod iznimno korisno da ima kralja, a za kralja još korisnije da se ponaša prema narodu kao kralj, a nipošto kao tiranin.

3.6. Osnovni uvjeti za osnivanje i održanje države

Za Tomu osnova i uzor kraljevske vlasti nalazi se u božanskom djelovanju te je vladareva dužnost da bude u kraljevstvu ono što je Bog u svijetu. Država ima svoj početak u vremenu, kao što ima i svoj kraj. Da netko prethodno ne osnuje kraljevstvo ili državu, ne bi bila moguća ni vladavina uopće.

Toma, govoreći o optimalnom području za osnivanje grada, ponovno koristi Aristotelovu maksimu zlatne sredine. Prva stvar koja je podložna analizi i o kojoj Toma govori je općeniti položaj države, odnosno položaj u određenom dijelu zemaljske kugle. Analizira karakteristike naroda koji žive u toplijim i hladnijim krajevima te smatra da oni koji žive u pretoplim krajevima žive prekratko te oskudijevaju vodom. Oni koji žive u sjevernim krajevima oskudijevaju nekim drugim esencijalnim potrepštinama poput raznih poljoprivrednih dobara. Za osnivanje grada treba izabrati umjereno područje.¹⁶²

Kod osnivanja države Toma kao prvu poteškoću uočava način njezina osnivanja. Razlikuje države koje su osnovane od strane kraljeva koji su njima vladali, te one koje su osnovane od druge osobe, a kralj je samo preuzeo vladavinu, nemajući nikakve veze ili znanja o njezinu

¹⁶⁰ Isto, str. 90.

¹⁶¹ Mudr 6, 4-6

¹⁶² Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 115.

osnivanju, pri čemu kao prvi primjer navodi Rim.¹⁶³ Važni elementi osnivanja kraljevstva za Tomu su i, primjerice, geografske prilike, položaj te brojnost pučanstva. Već je Aristotel pridavao velik značaj praktičnim stvarima vezanim za osnivanje države. Govoreći o optimalnom polisu kaže da broj ljudi ne smije biti premalen, jer onda ne bi mogao biti ispunjen kriterij samodostatnosti za državnu zajednicu.¹⁶⁴ S druge strane, broj stanovnika polisa ne bi trebao biti ni prevelik. Tvrdi da broj građana treba biti toliki da svi mogu kada se sastanu na gradskome trgu poradi političkih odluka čuti govor onih kojima se obraćaju. Dakle, svi bi se morali međusobno poznavati. Aristotel slično razmišlja i kada se radi o pitanju teritorija, bitna je umjerenost u veličini zbog lakše kontrole područja koji je pod određenom upravom.¹⁶⁵ Aristotel ne govori samo o površini i broju ljudi koji naseljavaju državu, nego i o geografskom položaju. Govoreći o blizini mora, ističe važnost trgovine i mogućnosti osnivanja mornarice, te lakše obrane ili napada na neku državu. Međutim, po pitanju mora i Aristotel govori oprezno, smatrajući da se država mora držati unutar svojih mogućnosti, te prilagoditi broj brodova, luka i vojnika na moru svojim mogućnostima. U suprotnome pristup moru i država na priobalnom području može biti loša za pripadnike takve zajednice.¹⁶⁶ Dok je Aristotel uspoređivao i govorio o državama koje su mu bile poznate i bliske, te ih uspoređivao međusobno, Ciceron kao pripadnik i dio jedne od najvećih i najstarijih političkih zajednica, Rima, u središte svoje rasprave o najboljoj državi i njenim karakteristikama stavlja Rim. U svojoj *Državi* on govori o tome zašto i na koji način je Rim u prednosti nad svim ostalim državama.¹⁶⁷ Govoreći o tome problemu naglašava da uređenje Rima nije djelo samo jednoga čovjeka. Tijekom vremena Rim je bio stvaran od strane više različitih upravitelja, te su na taj način objedinjena brojna iskustva, bila dobra ili loša te su rezultirala državom kakvu je on poznao.¹⁶⁸ I on, primjerice, govori o optimalnom položaju države koja se osniva. Za razliku od Aristotela, smatra kako primorski položaj nije povoljan za gradove koji se osnivaju s nadom u dugovječnost, prije svega zato što su primorski gradovi izloženi ne samo mnogim, nego i nepredvidivim opasnostima.¹⁶⁹ Opasnost takvome gradu je mogućnost neprimjetnog pojavljivanja vojne sile, dok država koja je kopnena puno lakše uočava potencijalnog neprijatelja i opasnost. Ciceron je smatrao da je primorskim gradovima svojstvena i neka iskvarenost i nestalnost običaja, što nikako nije doprinosilo stabilnosti i

¹⁶³ Isto, str. 115.

¹⁶⁴ Aristotel, *Politika*, str. 217.

¹⁶⁵ Isto, str. 217-218.

¹⁶⁶ Isto, str. 219.

¹⁶⁷ Ciceron, *Država*, str. 8.

¹⁶⁸ Isto, str. 8.

¹⁶⁹ Isto, str. 84.

lakšem upravljanju.¹⁷⁰ Toma, s druge strane, dosta pažnje posvećuje detaljima kao što su finoća zraka na području države koja se osniva, orijentiranost s obzirom na strane svijeta, kakvoća obradive površine, izvori pitke vode i slično. Govoreći o trgovini i namirnicama koje su potrebne, smatra da je bolja opcija za državu da što više namirnica i potrepština može priskrbiti iz vlastitih izvora, nego ako ih nabavlja trgovinom. Toma smatra da je bolje da se trgovina svede na minimum, ponajprije zbog sigurnosti, jer se zbog ratova i raznih prometnih opasnosti lako može spriječiti prijevoz živežnih namirnica i dolazak trgovaca, pa bi grad i stanovništvo istoga zbog oskudice namirnica trpio velike nedaće.¹⁷¹

Jasno je da je Toma veliku važnost pridavao mnogim detaljima vezanima uz položaj države, mjesto i način osnivanja. Za njega je bio važan gotovo svaki detalj koji može utjecati na zadovoljstvo stanovništva na području određene države, te mogućnost života u relativnom miru i blagostanju.

¹⁷⁰ Isto, str. 85-86.

¹⁷¹ Akvinski, »O vladavini«, u: Akvinski, *Država*, str. 116-120.

4. Zaključak

Tomina filozofija politike prožeta je i temeljena velikim dijelom na Aristotelovoj političkoj misli i njegovoj teoriji o moralu. Slijedeći Aristotelovu doktrinu, prema kojoj je čovjek »političko biće«, Toma ipak pravi razliku, te preoblikuje tu doktrinu u skladu s osnovnim stavovima svoga kršćanskoga uvjerenja. Toma, međutim, ne pristupa Aristotelu nekritički, već njegov nauk o moralu i politici proširuje teološkom osnovom. Aristotel je smatrao da država može zadovoljiti sve čovjekove potrebe, dok je Toma bio siguran da je država nedostatna za zadovoljenje čovjekovih esencijalnih potreba. Čovjekova svrha je u Tominoj misli u natprirodnom i država se ne može brinuti o tome, te na snagu u tome trenutku stupa Crkva. Konačna svrha čovjeka je za Tomu u životu poslije smrti. Kroz djelo *De regno* Toma zauzima poziciju koja nije u suprotnosti s Aristotelom, ili čak Platonom. On inkorporira starogrčku političku misao u svoj kršćanski teološko-filozofski diskurs, ali jasno stavljajući teologiju na prvo mjesto. Filozofija se za njega temelji isključivo na razumu, te ona nije sredstvo pomoću kojega bi čovjek ostvario svoju konačnu svrhu, na tome mjestu nalazi se teologija. Iako se filozofijom može postići iznimno visoka razina istinitosti, ona nije dostatna za potpun život čovjeka u političkoj zajednici. Tomin tekst je prožet svrhovitošću. Postoji određena klasifikacija ciljeva, te se ti ciljevi nastoje ostvariti unutar političke i državne zajednice. Pošto je politička zajednica ustrojena po naravi, ona u potpunosti zadovoljava čovjekove naravne potrebe. Međutim, ciljevi koji se postižu dobrim životom u zajednici, su podređeni ciljevima koji su ostvarivi samo u životu u skladu s Bogom. Toma je svjestan da je država entitet naravnog karaktera i da su vladari ljudi s mnoštvom mana, te govoreći o vrstama vladavine svjestan je mogućih zastrana i izopačenosti. Imajući u vidu sve nedostatke čovjeka kao bića koje je nesavršeno, on dolazi do zaključka da je monarhija najbolji mogući oblik vladavine. Naravno, pod uvjetom da je monarh krepostan i pravedan.

5. Popis literature

Akvinski, Toma. 1990. *Država*, prijevod s latinskog izbornika i bilješke Tomo Vereš (Zagreb: Globus, 1990);

Aristotel. 1988. *Nikomahova etika*, prijevod s izvornika, bilješke i rječnik nazivlja Tomislav Ladan; predgovor i filozofijska redakcija Danilo Pejović (Zagreb: Globus, 1988);

Aristotel. 1992. *Politika*, prijevod i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, ruski, novogrčki) Tomislav Ladan (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 1992);

Augustin, Aurelije. 1982. *O državi Božjoj*, svezak prvi; s latinskog izvornika preveo Tomislav Ladan (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982);

Cicero, M. Tullius. 1995. *Država*, svezak prvi, priredio i preveo Daniel Nečas Hraste (Zagreb: Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, 1995);

Koplston, Frederik. 1989. *Istorija filozofije II: Srednjovekovna filozofija, Augustin-Skot*, preveo Jovan Babić (Beograd: BIGZ, 1989);

Maritain, Jacques. 2011. *Anđeoski naučitelj*, preveo V. Poljak, ponovljeno, uređeno i dopunjeno izdanje (Zagreb: Zadruga Enegram, 2011);

Platon. 2004. *Država*, preveo Martin Kuzmić (Zagreb: Naklada Jurčić, 2004);

Platon. 1957. *Zakoni*, preveo Veljko Gortan (Zagreb: Kultura, 1957);

Vereš, Tomo. 1978. *Iskonski mislilac* (Zagreb: Dominikanska naklada »Istina«, 1978);

Vereš, Tomo. 2005. *Izabrano djelo*, izabrao i preveo Tomo Vereš, drugo znatno prošireno i dotjerano izdanje priredio Anto Gavrić (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2005);

Vereš, Tomo. 2001. »Toma Akvinski i Jacques Maritain o demokraciji«, u: *Obnovljeni život* 56/1 (2001), str. 7-21.;

Vereš, Tomo. 1974. *Zbornik u povodu 700. obljetnice smrti Sv. Tome Akvinskoga*, glavni i odgovorni urednik Jordan Kuničić (Zagreb: NIP »Štampa«, 1974)